

תוכן העניינים

1	שני קטעי גניזה למדרש שיר השירים רבה יוצאים לאור על-ידי תמר קדרי
49	אלעזר בירבי קיליר: שבעת טל נוספת יוצאת לאור על-ידי מיכאל רנד
81	שרידים חדשים מספר הדינים של ר' יהודה הכהן יוצאים לאור על-ידי שמחה עמנואל
105	תשובות אשכנזיות בעניין 'מתנתא טמירתא' יוצאות לאור על-ידי עוזיאל פוקס
125	מנחת קנאות לר' זכריה בן משה הכהן מקנדיאה יוצא לאור על-ידי אלי גורפינקל
281	המאורעות שהתרחשו בקרים בתקופת מלכותו של שאהין גראי ח'אן — כרוניקה היסטורית מן המאה הי"ח מאת הקראי עזריה בן אליה יוצאת לאור על-ידי גולדה אחיעזר

מבוא*

מדרש שיר השירים רבה הוא המדרש הקדום מבין המדרשים המוכרים לנו על שיר השירים.¹ זהו מדרש פרשני שנערך בארץ ישראל, בין עריכתם של מדרשי האגדה הקדומים (בראשית רבה, ויקרא רבה ופסיקתא דרב כהנא) לבין עריכתו של מדרש קהלת רבה.² עורכו של שיר השירים רבה לא הכיר ככל הנראה את התלמוד הבבלי.³ מדרש שיר השירים רבה לא זכה עדיין לראות אור במתכונת של מהדורה מדעית.⁴ תיאור ראשוני של כתבי היד, קטעי הגניזה והדפוסים הראשונים הופיע במחקרו של ה"א סטלר.⁵ במאמר זה הוא ממיין את כתבי היד לענפי נוסח, מדרג את

* תודתי לד"ר יהודית הנשקה שסייעה לי בכל הנוגע ללשון חז"ל. אני מודה למפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון עברית, שאיפשר לי לעיין בפוטוסטטים של קטעי הגניזה, ובמיוחד לד"ר בנימין אליצור. הנסיעה לאוקספורד לבדיקת קטעי הגניזה התאפשרה הודות לקרן המחקר של מכון שכטר למדעי היהדות. המאמר מוקדש לזכרה של חברתי היקרה, ד"ר ליאורה אליאס בר-לבב, שחשפה בפני את צפונותיו של המכון לתצלומי כתבי יד והדגישה בפני את חשיבותה המחקרית של ההדרת טכסטים.

1 מדרשים אחרים הם: מדרש שיר השירים, פורסם ע"י גרינהוט מתוך כתב יד, ירושלים 1897. מדרש נוסף המועתק בכ"י דה רוסי 541, פורסם במקביל תחת שני שמות שונים: מדרש זוטא על שיר השירים, מהדורת ש' בוכר,² וילנא תרפ"ה; ואגדת שיר השירים, מהדורת ש' שכטר, קמברידג' 1896 (להלן שיר השירים זוטא). עיינו הערותיו של ח' אלבק בתוך י"ל צונץ, הדרשות בישראל והשתלשלותן ההיסטורית,³ נערך והושלם על ידי ח' אלבק, תרגום מ"א ז"ק, ירושלים תשל"ד, עמ' 404 הערה 28 (להלן צונץ, הדרשות); קטעי הגניזה של שיר השירים זוטא ושל שיר השירים רבה פורסמו על ידי צ"מ רבינוביץ, גנוי מדרש – לצורתם הקדומה של מדרשי חז"ל לפי כתבי יד מן הגניזה, תל-אביב תשל"ז, עמ' 83–117, ועמ' 250–295 (להלן רבינוביץ, גנוי מדרש).

2 עורך קה"ר הכיר את מדרש שהש"ר ואת חמש הפתיחתאות שבראשו (שהן תוספת מאוחרת לגוף החיבור), ושילב חלקים מהן בתוך חיבורו. עיינו ת' קדרי, "חזית איש מהיר במלאכתו": לשאלת מקוריותן של הפתיחתאות שבראש שיר השירים רבה, תרביץ עה (תשס"ו), עמ' 173, ושם הערות 118–119 (להלן קדרי, חזית).

3 צונץ, הדרשות, עמ' 128, היה סבור כי עורך שיר השירים רבה הכיר את הבבלי, אולם עמדתו לא נתקבלה על ידי חוקרים שונים. ראו י' תיאודור 'Zur Komposition der agadischen Homilien', *MGWJ* 28 (1879), pp. 342–343. הערה 3; וכן מאמרו של ש"ט לסק, *JQR* 55, 'Prolegomena to Canticles Rabba', S.T. Lachs, (1965), p. 250 n. 82. (להלן לסק, מבוא).

4 מהדורתו של ש' דונסקי, שיר השירים מדרש חזית, תל-אביב 1980 (שתורגמה מהמהדורה ביידיש), מבוססת על נוסח הדפוס שעבר שינויים ותיקונים על ידי המהדיר.

5 H.E. Steller, 'Preliminary Remarks to a New Edition of Shir Hashirim Rabbah', G. Sed-Rajna (ed.), *Rashi 1040–1990, Hommage à Ephraïm E. Urbach, IVE Congrès européen des études juives*, Paris-Troyes 6–13 Juillet 1990, Paris 1993, pp. 301–311. (להלן סטלר, שהש"ר).

קטעי הגניזה על פי חשיבותם והשתייכותם, ומסכם כיצד צריכה להראות מהדורה מדעית של החיבור לכשתצא.⁶

סטלר מונה שנים עשר קטעי גניזה של שיר השירים רבה. מתוכם תשעה כבר ראו אור במחקריהם של אלכסנדר שייבר,⁷ צבי מאיר רבינוביץ⁸ ולואיס חירון.⁹ קטע גניזה נוסף שלא נמנה ברשימתו הוא קטע מנצ'סטר B. 3485.¹⁰ המחקרים הראו כי שמונה מתוך שנים עשר קטעים אלה השתייכו בעבר לקודקס אחד, שנכתב במאה האחת עשרה. מקודקס זה נותרו בידינו שני קונטרסים לא מלאים, שכל אחד הכיל בעבר חמישה גליונות קלף.¹¹

במאמר זה מתפרסמים לראשונה שני קטעי גניזה של שיר השירים רבה שעדיין לא ראו אור:

1. קטע גניזה אוקספורד בודליאנה Heb e.75 (קטלוג קאולי נויבאוואר 2828/3)

6 סטלר, שם, עמ' 301, הודיע על כוונתו לפרסם מהדורה מדעית לשיר השירים רבה. משיחה עם ד"ר סטלר התברר לי כי למרבה הצער תכנית זו לא תצא אל הפועל.

לתיאור אחרון של עדי הנוסח ראו ב' ראפ דה-לנגה, תלמוד תורה בשיר השירים רבה, B. Rapp-de Lange, *Rabbinische Liebe: Untersuchungen zur Deutung der Liebe des Hohenliedes auf das Studium der Torah in Midrasch Shir haShirim Rabba*, Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht, Enschede 2003, pp. 64–72, pp. 463–466. ראפ מציינת שלושה כתבי יד קצרים נוספים שלא נזכרו על ידי סטלר: כ"י פרמה 2414 קטלוג דה-רוססי 427, כ"י לונדון בית הדין ובית המדרש 28, וכ"י אוק-בורד' 115 (קטלוג קאולי נויבאוואר 340); וכן כ"י שלם נוסף: כ"י מוסקבה-גינצבורג 570, שהוא מאוחר ונשען על כ"י א, עיינו ראפ, שם, עמ' 65 הערה 10; מאז מאמרו של סטלר פורסמו כל קטעי הגניזה שבספריית קיימברידג', עיינו להלן הערה 9.

7 קטע גניזה בודפשט אוסף קאופמן 27/1, פורסם על ידי א' שייבר, A. Scheiber, "Ein Fragment aus dem Midrasch Schir HaSchirim Rabba: aus der Kaufmann Geniza", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 32 (1978), pp. 231–243. לפי קטעי הגניזה, תעודה ג (תשמ"ג), עמ' 83–90 (להלן רבינוביץ, לצורתו). וכן על ידי חירון, L.F. Girón-Blanc, "Cantar de los Cantares Rabbá' 4, 7–8. — Edición Crítica", *Sefarad* 52 (1992), pp. 103–112.

8 רבינוביץ, גנוי מדרש, פירסם ארבעה קטעי גניזה: לנינגרד אנטונין 104 (עמ' 83–96); לנינגרד אנטונין 998 (עמ' 97–100); קיימברידג' T-S C 2. 119 (עמ' 101–107); קיימברידג' T-S F 17.57 (עמ' 108–117).

9 חירון, קיימברידג', L.F. Girón Blanc, "Cantar de los Cantares Rabbá: Seis fragmentos de la Guenizá de El Cairo conservados en Cambridge University Library", *Sefarad* 60:1 (2000), pp. 43–74. *Sefarad* 60:2 (2000), pp. 255–281. שבספריית קיימברידג': T-S C 2. 4, T-S C 2. 22, T-S C 2. 51, T-S C 2. 119, T-S F 1 (2).72, T-S F 17.57. שנים מן הקטעים כבר פורסמו בעבר על ידי רבינוביץ, שם, עמ' 101–117, ואחד פורסם כבר על ידי חירון עצמו, L.F. Girón-Blanc, "Shir haShirim Rabbah en la Geniza de Cambridge", *Jewish Studies at the Turn of the 20th Century*, Vol. 1 J. Targarona Borrás und A. Sáenz-Badillos eds., Leiden, Boston and Köln 1999, pp. 51–56.

10 הקטע קצר ופגום וקשה מאד לקריאה; אני מודה לפרופ' פיליפ אלכסנדר שמסר לי מידע זה.

11 רבינוביץ, לצורתו, עמ' 83; סטלר, שהש"ר, עמ' 305–309.

עמ' 5א-6ב גליון אחד, 4 עמודים (להלן קטע א — במהדורה זו עמ' 1-2, עמ' 11-12).

2. קטע גניזה אוקספורד בודליאנה Heb d.47 (קטלוג קאולי נויבאוואר 2669/4) עמ' 5א-8ב — שני גליונות, 8 עמודים (להלן קטע ב — במהדורה זו עמ' 3-10). כפי שהראה סטלר, שני הקטעים מהווים חלק מקונטרס אחד, שהכיל בעבר חמישה גליונות ואשר מתוכם נותרו בידינו שלושה.¹² קטע אוקספורד בודליאנה Heb e.75 הוא הגליון החיצוני של הקונטרס. קטע אוקספורד בודליאנה Heb d.47 ממשיך את הקטע הראשון, ומשתרע על פני שני גליונות נוספים. שני הגליונות האמצעיים של הקונטרס חסרים.¹³

גליון ראשון:	אוקספורד בודליאנה Heb e.75 (2828/3) עמ' 5 א-ב	
גליון שני:	אוקספורד בודליאנה Heb d.47 (2669/4) עמ' 5 א-ב	
גליון שלישי:	אוקספורד בודליאנה Heb d.47 (2669/4) עמ' 6 א-ב	
גליון רביעי:	(חסר)	
גליון חמישי:	(חסר)	
גליון חמישי:	(חסר)	
גליון רביעי:	(חסר)	
גליון שלישי:	אוקספורד בודליאנה Heb d.47 (2669/4) עמ' 7 א-ב	
גליון שני:	אוקספורד בודליאנה Heb d.47 (2669/4) עמ' 8 א-ב	
גליון ראשון:	אוקספורד בודליאנה Heb e.75 (2828/3) עמ' 6 א-ב	

בהעתקתו של קונטרס זה היו מעורבים ככל הנראה שלושה סופרים. סופר אחד שהעתיק את הגליון החיצוני, סופר שני שהעתיק את העמוד הראשון של הגליון השני, וסופר שלישי שהעתיק את מה שנותר משני הגליונות האמצעיים.¹⁴

שני קטעי גניזה אלה הם הקדומים מבין כל קטעי הגניזה של שיר השירים רבה שבידינו.¹⁵ הם כתובים בדיו חומה על גבי קלף שניתן להבחין בו בין צד שיער לצד בשר. הקונטרס שהכיל חמישה גליונות נכרך כך שתהיה התאמה במפתחים:

12 קונטרסים בני חמישה גליונות היו מקובלים בעיקר בכתיבי יד מזרחיים ובכתיבי יד איטלקיים קדומים העשויים קלף, עיינו M. Beit-Arie, *Hebrew Codicology: Tentative Typology of Technical Practices Employed in Hebrew Dated Medieval Manuscripts*, Jerusalem 1981, p. 44. (להלן בית-אריה, קודיקולוגיה).

13 קונטרס זה הוא המשכו של קטע גניזה אנטונין 998 שפורסם על ידי רבינוביץ, גנזי מדרש, עמ' 83-100, ועיינו להלן הערה 15.

14 לא ניתן לבטל את האפשרות שהסופר השני הרכיב יחד גליונות קיימים והשלים את העמוד החסר (עמ' 3). פרט לכתובה השונה ניתן לראות את כי המילה האחרונה בעמוד 3 'וכתיב' חוזרת שוב בראש עמ' 4: 'זמה כת'. אפשרות זו היא פחות סבירה, אבל קיימת.

15 עיינו סטלר, שם, עמ' 308 וכן הערה 22; סטלר מצביע על כך שהקונטרס הראשון הושלם בסופו על מנת שיתחבר למקום בו מתחיל הקונטרס השני. כמו כן כל הגליונות נחתכו בראשם לאחר שהקונטרסים נכרכו יחד. החיתוך אינו ישר וכך ניתן לראות כי קיימת התאמה מושלמת בין הגליונות של שני הקונטרסים. הגליונות של קובץ אוקספורד בודליאנה היו גדולים יותר, ולכן הוא נקצץ כאשר ניסו להוסיף אליו את הקונטרס השני. מכאן ניתן להסיק כי קובץ אוקספורד בודליאנה היה קדום יותר.